

A tékozló fiú megtérése, avagy a végső összekapaszkodás

Gerevich József

Két fekvő alak, egy lány és egy férfi kétségbeesett összefonódása látható egy halotti ágyon „A halál és a lányka” című Egon Schiele festményen (1915–1916). A sötét ruhát viselő férfialak a lány fölé hajol. A lány szenvedélyesen átkarolja őt. Mozdulata kiszolgáltatottságra utal. A férfi csuhyszerű öltözéke, élettelen arca és kimeredt tekintete éles ellentétben áll a lány piros, életteli arcával. „Szeretem a halált, és szeretem az életet”, írta, és ezen a festményén is a halál és az élet kettősségét festette meg.

A téma a századforduló művészetében ismert volt: Edvard Munch norvég festő a halál és a lány témában több képet is készített az 1890-es évek

első felében. De míg Munchnál a képeknek közvetlen önéletrajzi vonatkozása nincs, Egon Schiele festménye a művész egyik drámai életeseményéhez, Walburga (Wally) Neuzillal való szakításához kapcsolódik. A halált megjelenítő férfiban ugyanis maga Schiele, a leánykában pedig Wally ismerhető fel. Schiele ezzel a festménnyel búcsúzik útítársától, szövetségésétől, műzsájától és szerelmétől. Találkozásuk négyéves története (1911–1915) Schiele életének élményekben leg gazdagabb periódusát jelentette.

A festő életének mind művészi, mind életrajzi értelemben három fontos korszaka közül az elsőt, születésétől 1911-ig, a családi traumák jellemezték. Elveszítette egyik húgát, Elvirát, apja 1905-ben meghalt: a vérbaaj egyik szövődménye vitte el, miközben súlyos elme zavar miatt gyógyintézetben kezelték.

1913-ban egy levélben így emlékezik apjára: „Nem tudom, van-e még valaki, aki ilyen szomorú érzésekkel emlékezik vissza apám nemes alakjára. Nem tudom, ki képes megérteni, miért keresem fel azokat a helyeket, ahol azelőtt ő járt, s ahol átérez-

Egon Schiele: A halál és a lányka, 1915–1916

Egon Schiele: Wally Neuzil portréja, 1912

hetem fájdalommat... Hiszek minden teremtmény halhatatlanságában... Hogy miért festek sírokat és más efféléket? – Mert ez az érzés állandóan bennem él.” Egyes elemzők szerint első önarcképein „az én grandiózus felmagasztalásával” kompenzálja apja elvesztését. Az önábrázolás hatékony narcisztikus eszköz lehet az elveszített és idealizált apa pótlására. Több adat utal arra, hogy apja többször is megjelent álmaiban, és beszélt fiához.

Anyjával egész életében konfliktusban állt. „Az anyám nagyon furcsa asszony... A legkevésbé sem ért meg engem, s nem is nagyon szeret. Ha lenne benne szeretet vagy megértés, kész lenne áldozatokat hozni”, írja egyik levelében.

A szeretetre kiéhezett kamasz fiú négy évvel fiatalabb húgánál, Gertinél keresett menedéket. Rengeteg időt töltöttek együtt. Egy ízben elszöktek otthonról, vonatra ültek, és Triesztig utaztak. Az éjszakát egy szálloda franciaágyán töltötték. Egy másik alkalommal apjuk törte rájuk az ajtót, mert órákra bezárkóztak a szobába. Egyes feltételezések szerint Schiele incestuális viszonya Gertivel egészen Wally megjelenéséig tartott. De később is, amikor festő barátja, Anton Peschka teherbe ejtette a lányt, Gerti, Schiele ellenkezése miatt, csak nagykorúsága elérésekor köthetett házasságot.

Képzőművészeti tanulmányai befejeztével, Gustav Klimt, a nagynevű bécsi festő bátorító szavai által felvértezve festményein Schiele látványos önelemzésbe kezd. A „Grimaszoló önarcképen” (1910) a festő mereven kinyújtott végtagjai és szétfeszített ujjai az egész kompozíciót uralják. A groteszk fintor az arcon és a nemi szervektől távol tartott kezek a szexualitásra

vonatkozó ambivalenciát tükrözik. Megfigyeli és lerajzolja magát a legkülönbözőbb pózokban, 1910 után egyre inkább meztelenül vagy félmeztelenül, gyakran valamilyen erotikus beállításban, például önkielégítés közben. Ezt a sajátos autoerotikus művészi műveletsort később, a Wally-korszakban még tovább fejlesztette.

Ezzel egy időben határozottan és önmarcangolást sem nélkülözően néz szembe anyjával, az anyai „örökséggel”. Ennek a folyamatnak a nyitányát az „Any a gyermekével” című grafika (1908) jelenti.

A kép egy anyát és gyermekét ábrázolja, de nem a megszokott módon. Bár az anya ölében tartja a gyerme-

ket, még sincs egység a két ember között: a diszharmóniát kettejük eltérő megvilágítása jelzi. Míg a gyermek arca fénylő, az anyának csak a szeme világít; mintegy közvetíti a fényt a gyermek felé. Az elemzők a képen az anya és a gyermek közti hierarchikus távolságra hívják fel a figyelmet. Az anyaképsorozat a „Halott anya” és „A zseni születése” című képekkel folytatódik. A „Halott anyán” „a képet az éjszaka földfekete színei uralják. A gyermek, bár még él, már a végzet kezében van, az élettelen anya foglya.” A további képek – *A terhes nő és a halál*, *Vak anya*, *Fiatal anya* (*Vak anya II.*), *Mostohaanya* – a művész anyjával szembeni vádiratként a vak, szeretet nélküli anyaságról vallanak. Schiele egyik tisztelője így emlékszik vissza a festő érzéseire: „Nem tudom megérteni, miért és hogyan lehetséges, hogy anyám annyira másként bánik velem, ahogyan elvárhatnám, sőt megkövetelhetném tőle... Azt hinné az ember, hogy egy anya a gyermekét, aki benne fogant, benne nőtt, benne élt, általa lélegzett, evett és ivott, jóval azelőtt, hogy más emberek számára létezett volna, később, mikor elvált tőle, és önálló élőlényé lett, az anyja azért még mindig magából kiszakadt résznek érzi, és így is bánik vele. Az én anyám, akire sok tulajdonságban hasonlítok, akivel egy hús és vér vagyok, még ha szellemben másmilyen is, sajnos nem így tesz. Sokszor úgy áll velem szemben, mint idegen az idegennel szemben. Ez engem nagyon bánt.”

Önelemzésével összefüggésben, az anyjával való „leszámolás” idején kezdődött intenzív érdeklődése a serdülőkorban lévő gyermekek,

elsősorban a lányok iránt. Műtermét felesége, Edith megjelenéséig, ellepték a gyerekek. Paris von Gütersloh, Schiele művész barátja, akinek ülő portréját 1918-ban készítette el, így emlékezik vissza erre: „Aludtak, próbálták kiheverni a szülőktől kapott verést, dologtalanul lebzseltek mindenütt – ezt otthon nem teheték volna meg; a hajukat fésülték, le- vagy felhúzták a ruháikat, ki- vagy épp befűzték a cipőjüket... Mint az állatokat a rájuk méretezett ketrecben, hagyták, hogy azt csináljanak, amit akarnak, vagy legalább is úgy hitték, hogy hagyták őket.”

1911 után az anya-gyermek kapcsolat elemzése fokozatosan eltűnik Schiele művészetéből, hogy átadja helyét egy olyan korszaknak, amelyben Wally Neuzil válik főszereplővé. Kilépve családjából ekkor válik Schiele csavargóvá, számkivetetté, deviánssá, sőt „üldözötté”, és ebben Wally tökéletes útítársnak bizonyul.

Wally Neuzillal való megismerkedése idején Egon Schiele tiszteletet parancsoló, vonzó férfivá ért. Magas volt, karcsú, hosszú csontos kezekkel, természetes, lényegre törő és érzelmes beszédmóddal. Sötétbarna hajtincsei az arcába lógtak, az arca mindig komoly, sőt szomorkás hangulatot tükrözött. Nem csoda, ha – látván a környezetére tett kellemes hatást – el volt bűvölve magától. Az önelemzés igényén túl

Egon Schiele: *Nő fekete harisnyában*, 1913

önarcképei narcisztikus beállítódásából táplálkoztak.

Wally Neuzil rövid életéről kevés információ maradt fenn. Tizenhét évesen lett Gustav Klimt modellje és szeretője. Schielével is Klimt hozta össze. A fiatal lány Schiele gátlásaira úgy hatott, ahogy Manet-ra Victorine Meurent, vagy Modiglianira Beatrice Hastings: felszabadítóan.

A határokat már kamaszkorában áthágta hűgával való bensőséges viszonyával, most viszont olyan partnerre lelt, akit hozzá hasonlóan nem kötöttek korlátok. 1911 és 1915 között sok rajzot és festményt készített Wallyról, köztük a leghíresebbet, a „Wally Neuzil portréját” (1912).

Wallyval kiélte Schiele mindazt, amit hűgával, Gertivel nem tudott. Elfojtott vágyai felszínre kerülésének és megvalósításának csak a környezetében élő emberek roszszálló tekintete, illetve több feljelentés nyomán a rendőrség szabott határt. Szabados szexuális élete, amely a freudi „polimorfperverz” jelzővel illethető, közvetlenül került vásznain megörökítésre. Pornográf rajzaiból tartotta fenn magát. Nem csoda, ha mindenholn előbb-utóbb menekülniük kellett. Bécsből Krumauba, majd Neulengbachba.

Egon Schiele: *Halott anya*, 1910

Egon Schiele: Szent Sebestyén, 1915

Egon Schiele: Wally piros blúzban emelt térdekel, 1913

Úgy érezte, összeesküdtek ellene, aaptalanul üldözik, kiközösítik. Bárhol ütötték fel a tanyájukat, mindenhol magukhoz vonzották a lézengő, csellengő gyermekeket, fiatalokat. A kisvárosi szóbeszéd főleg abban találta meg a témát, mi történik ilyenkor köztük és a gyermekek között. Hogyan születnek a pornográf művek, és megszületésük után hogyan kerülnek közszemlére?

1912-ben letartóztatták. A rendőrség rengeteg pornográfnek minősített rajzot, képet foglalt le. Schiele börtönbe került. A vád szerint megszüketett és megbecstelenített egy kiskorú lányt. Később, a bíróság előtt ezeket a vádakot ejtették, és csak abban találták bűnösnek, hogy erotikus rajzait kiskorúak is láthatták. A tárgyalóteremben az összegyűlt sokaság előtt a bíró demonstratív módon elégettette Schiele egyik rajzát. Végül a huszonegy nap vizsgálati fogság mellett háromnapos fegyházra ítélték, és a festő örülhetett, hogy ennyivel megúszta. Megkapta tehát kézzelfogható bizonyítékát annak, hogy tényleg üldözik, és ő tényleg a társadalom áldozata.

A börtönben számos, önmagát sajnáló önar-

képet festett. Azt nyilatkozta, hogy „nem érzem a büntetést, inkább a megtisztultságot”. Ezt a korszakot foglalta össze egy 1915-ben készült plakátján, melyen Szent Sebestyénnek ábrázolta magát.

Wally végig mellette állt, naponta látogatta a börtönben, vigasztalta, erősítette legnehezebb pillanataiban. Annyira együtt voltak végig a bajban, hogy Wally joggal számíthatott arra, hamarosan a festő felesége lesz. De nem így történt.

1914-ben Schiele megismerkedett két középszálybeli lánnyal, Edith és Adèle Harmsszal, akik a műtermével szemben laktak. Mindkettő megtetszett neki, de végül Edith került ki a versenyből győztesen. És ekkor élete talán legnagyobb dilemmája elé került: Wallyt vagy Edithet vegye-e el feleségül. Folytassa eddigi életformáját, amely börtönbe juttatta, maradjon továbbra is csavargó, számkivetett, vagy alapítson családot, rendezze életét, lépjen ki a deviáns ámokfutásból.

Schiele döntése nehéz volt, de megfellebbezhetetlen. Edithet választotta, őt jegyezte el. Ekkor még úgy gondolta, hogy mindkét nő megmarad az életében, Edith lesz a felesége, Wally a titkos szeretője. Amikor utoljára találkozott Wallyval törzshelyükön, egy kávéházban, oda-cúsztatott a lánynak egy levelet, amelyben azt ajánlotta Wallynak, hogy töltsék együtt a nyarakat Edith nélkül. A lány ezt azonnal visszautasította. És ekkor döbbenhetett rá Schiele, hogy hűga, apja, családja elvesztése után Wallyt is elvesztette. „A halál és a lányka” című képen ezt a döbbenetet ábrázolta.

Wally soha nem heverte ki a szakítást. Ápolónőnek állt be a Vöröskeresztbe, majd 1917-ben egy katonai kórházban, Split környékén skarlátban halt meg.

Schiele ezután – vágyteljesítő fantáziaként – többször lefestette Wallyt és Edithet homoerotikus ölekezés közben. Majd élete legrövidebb és legkiegyensúlyozottabb korszaka következett. Edithben olyan társra lelt, aki mellett hosszú távon elkötelezhette magát. Visszatalált a „családhoz”.

—
A szerző: pszichiáter.

E-mail: gerevichjozsef3@gmail.com

Ajánlott irodalom

Bassie A. Expresszionizmus. Budapest: Ventus Libro Kiadó; 2006.

Lucie-Smith E. XX. századi művészek élete. Budapest: Glória Kiadó; 2000.

Steiner R. Egon Schiele (1890-1918). A művész éjféli lelke. Budapest: Taschen/Vince Kiadó; 2003.